

62004J0295

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a treia)
din 13 iulie 2006*

Vincenzo Manfredi și alții
împotriva
Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA și alții

(cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare, formulate de Giudice di pace di Bitonto)

„Articolul 81 CE – Concurență – Înțelegere – Accidente produse de autovehicule, nave și ciclomotoare – Asigurare obligatorie de răspundere civilă – Creștere a primelor – Efect asupra comerțului dintre statele membre – Dreptul unor terți de a solicita repararea prejudiciului suferit – Instanță națională competentă – Termen de prescripție – Despăgubiri cu caracter de sancțiune”

În cauzele conexe C-295/04 și C-298/04,

având ca obiect cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulate, în temeiul articolului 234 CE, de Giudice di pace di Bitonto (Italia), prin Decizia din 30 iunie 2004, primite de Curte la 13 iulie 2004, în procedurile

Vincenzo Manfredi (C-295/04)

împotriva

Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA,

Antonio Cannito (C-296/04)

împotriva

Fondiarria Sai SpA,

și

Nicolò Tricarico (C-297/04),

Pasqualina Murgolo (C-298/04)

împotriva

Assitalia SpA,

CURTEA (Camera a treia),

compusă din domnul A. Rosas, președinte de cameră, domnii J. Malenovský, S. von Bahr (raportor), A. Borg Barthet și A. Ó Caoimh, judecători,

avocat general: domnul L. A. Geelhoed,
grefier: doamna L. Hewlett, administrator principal,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 10 noiembrie 2005,

după examinarea observațiilor prezentate:

- pentru Assitalia SpA (C-297/04 și C-298/04), de A. Pappalardo, M. Merola și D. P. Domenicucci, avvocati,
- pentru guvernul italian, de domnul I. M. Braguglia, în calitate de agent, asistat de domnul M. Fiorilli, avvocato dello Stato,
- pentru guvernul german, de doamna C. Schulze-Bahr, în calitate de agent,
- pentru guvernul austriac, de doamna C. Pesendorfer, în calitate de agent,
- pentru Comisia Comunităților Europene, de domniile T. Christoforou și F. Amato, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general, prezentate în ședința din 26 ianuarie 2006,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererile de pronunțare a unei hotărâri preliminare privesc interpretarea articolului 81 CE.

2 Aceste întrebări au fost formulate în cadrul unor acțiuni în despăgubire introduse de domnul Manfredi împotriva Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, de domnul Cannito împotriva Fondiaria Sai SpA și, respectiv, de domnul Tricarico și de doamna Murgolo împotriva Assitalia SpA (denumită în continuare „Assitalia”) în vederea obligării acestor societăți de asigurări la restituirea majorărilor primelor de asigurare obligatorie de răspundere civilă pentru accidente cauzate de autovehicule, nave și ciclomotoare (denumită în continuare „asigurarea RCA”), plătite ca urmare a majorărilor aplicate de respectivele societăți în temeiul unei înțelegeri declarate ilicite de către autoritatea națională de concurență și de piață (Autorità garante della concorrenza e del mercato, denumită în continuare „AGCM”).

Cadrul juridic național

3 Articolul 2 alineatul (2) din Legea nr. 287 din 10 octombrie 1990 privind normele de protecție a concurenței și a pieței (Legge 10 ottobre 1990, n. 287, Norme per la tutela della concorrenza e del mercato, GURI nr. 240, din 13 octombrie 1990, p. 3, denumită în continuare „Legea nr. 287/90”), interzice înțelegerile între întreprinderi care au ca obiect sau ca efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea semnificativă a concurenței pe piața națională sau pe o parte importantă a acesteia.

4 În temeiul articolului 2 alineatul (1), sunt considerate „înțelegeri” acordurile și/sau practicile concertate între întreprinderi, precum și deciziile, chiar dacă sunt adoptate în temeiul dispozițiilor statutare sau administrative, ale consorțiilor, ale asociațiilor de întreprinderi și ale altor organisme similare.

5 În temeiul articolului 2 alineatul (3) din Legea nr. 287/90, înțelegerile interzise sunt nule și lipsite de efecte.

6 Articolul 33 alineatul (2) din această lege prevede că acțiunile în anulare și în despăgubire, precum și cererile de ordonanță președințială pentru încălcările dispozițiilor prevăzute la titlurile I – IV din legea menționată, inclusiv la articolul 2, sunt introduse la Corte d'appello competentă din punct de vedere teritorial.

Acțiunea principală și întrebările preliminare

7 Prin deciziile din 8 septembrie 1999 și 10 noiembrie 1999, precum și din 3 februarie 2000, AGCM a deschis procedura privind încălcarea dreptului comunitar prevăzută la articolul 2 din Legea nr. 287/90 împotriva unor societăți de asigurări diferite, printre care și cele trei societăți pârâte în acțiunea principală. Acestea din urmă li se reproșa că au participat la o înțelegere având ca obiect „vânzarea legată a diferitelor produse și schimbul de informații între întreprinderi concurente”. În ceea ce privește prezentele cauze, singura relevantă este înțelegerea în vederea schimbului de informații între întreprinderi concurente.

8 AGCM a observat că, spre deosebire de ce s-a întâmplat în restul Europei, în Italia a avut loc, în cursul perioadei dintre anii 1994 și 1999, o creștere anormală și susținută a primelor de asigurare RCA, care este obligatorie.

9 AGCM a observat de asemenea că piața polițelor de asigurare RCA este caracterizată de importante bariere la intrare, care au fost introduse mai ales ca urmare a necesității de a institui o rețea eficientă de distribuție și o rețea de centre pentru plata despăgubirilor pentru accidente în întreaga țară.

10 În cursul procedurii în fața acesteia, AGCM a obținut o documentație care arăta un schimb de informații extins și răspândit între numeroase societăți de asigurări care ofereau asigurarea RCA pentru toate aspectele activității de asigurări, cum ar fi în special prețurile, rambursările, încasările, costurile accidentelor și costurile de distribuție.

11 În Decizia sa finală nr. 8546 (I377) din 28 iulie 2000 (Bolletino 30/2000 din 14 august 2000), AGCM a constatat că societățile de asigurări în cauză au pus în aplicare un acord ilicit având ca obiect schimbul de informații privind sectorul asigurărilor. Acest acord a permis întreprinderilor respective să coordoneze și să stabilească primele de asigurări RCA, astfel încât să impună utilizatorilor majorări importante ale primelor, majorări care nu erau justificate de condițiile pieței și care nu puteau fi evitate de către consumatori.

12 Decizia AGCM, atacată de societățile de asigurări, a fost în esență confirmată de Tribunale amministrativo regionale per il Lazio și de Consiglio di Stato.

13 Reclamanții în acțiunile principale au introdus acțiunile în fața Giudice di pace di Bitonto pentru a obține obligarea fiecărei societăți de asigurări în cauză la restituirea majorării primelor, plătită în temeiul înțelegerii declarate ilicite de AGCM.

14 Din observațiile prezentate de Assitalia rezultă că, potrivit reclamanților în acțiunile principale, ancheta efectuată de AGCM ar fi indicat un preț mediu al polițelor de asigurare RCA mai mare cu 20 % față de prețurile pe care aceste polițe le-ar fi avut în cazul în care comportamentele concurențiale ale societăților de asigurări nu ar fi fost denaturate de practica concertată. Încălcarea comisă de societățile participante la această practică ar fi cauzat astfel un prejudiciu consumatorilor finali, prejudiciu care constă în concret în plata unei prime de asigurare RCA în medie cu 20 % mai mare decât cea pe care aceștia ar fi trebuit să o plătească în absența unei încălcări a regulilor de concurență.

15 Societățile de asigurări în acțiunile principale au invocat în special lipsa de competență a Giudice di pace di Bitonto în temeiul articolului 33 din Legea nr. 287/90, precum și prescrierea dreptului la restituirea și/sau la repararea prejudiciului.

16 Instanța de trimitere consideră că, în măsura în care societățile de asigurări din alte state membre care își desfășoară activitatea și în Italia au participat de asemenea la acordul sancționat de AGCM, înțelegerea invocată încalcă nu numai articolul 2 din Legea nr. 287/90, ci și articolul 81 CE, al cărui alineat (2) declară nule toate acordurile și înțelegerile interzise.

17 Or, orice terț, inclusiv consumatorul și utilizatorul final al unui serviciu, ar putea considera că are dreptul să invoce nulitatea unei înțelegeri interzise de articolul 81 CE și să solicite o despăgubire pentru prejudiciul suferit, dacă există o legătură de cauzalitate între acesta și înțelegerea interzisă.

18 În acest caz, o dispoziție precum cea de la articolul 33 din Legea nr. 287/90 ar putea fi considerată contrară dreptului comunitar. Astfel, termenele și costurile privind o acțiune în fața Corte d'appello ar fi mult mai lungi și, respectiv, mai ridicate decât cele ale unei proceduri în fața Giudice di pace, ceea ce ar putea compromite eficiența articolului 81 CE.

19 Instanța de trimitere are de asemenea îndoieli cu privire la compatibilitatea cu articolul 81 CE a termenelor de prescripție ale acțiunilor în despăgubire și a valorii despăgubirii care trebuie plătită, care sunt stabilite de dreptul național.

20 În aceste condiții, în cauzele conexe C-295/04 - C-297/04, Giudice di pace di Bitonto a hotărât să suspende judecata și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că acesta declară nulă o înțelegere sau o practică concertată între societățile de asigurări constând într-un schimb reciproc de informații, care ar putea permite o majorare a primelor de asigurare RCA, care nu este justificată de condițiile pieței, ținând seama în special de participarea la acord sau la practica concertată a unor întreprinderi din state membre diferite?

2) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că permite unor terți care au un interes juridic relevant să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de această dispoziție comunitară și să solicite despăgubirea pentru prejudiciul suferit atunci când există o legătură de cauzalitate între înțelegerea sau practica concertată și prejudiciu?

3) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că trebuie să se considere că termenul de prescripție pentru introducerea cererii de despăgubire întemeiată pe acest articol începe să curgă de la data la care înțelegerea sau practica concertată a fost pusă în aplicare sau de la data la care înțelegerea sau practica concertată a luat sfârșit?

4) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că instanța națională, atunci când realizează că despăgubirea care poate fi plătită în temeiul dreptului național este în oricare caz mai mică decât avantajul economic obținut de întreprinderea care a cauzat prejudiciul și care participă la înțelegerea sau la practica concertată interzisă, trebuie, de asemenea, să acorde din oficiu terțului prejudiciat daunele-interese cu caracter de sancțiune, necesare pentru a face ca prejudiciul indemnizabil să fie mai mare decât avantajul obținut de întreprindere, pentru a descuraja punerea în aplicare a unor înțelegeri sau practici concertate interzise de articolul 81 CE?”

21 În cauza C-298/02, Giudice di pace di Bitonto a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că acesta declară nulă o înțelegere sau o practică concertată între societățile de asigurări constând într-un schimb reciproc de informații care ar putea permite o majorare a primelor de asigurare RCA, care nu este justificată de condițiile pieței, ținând seama în special de participarea la acord sau la practica concertată a unor întreprinderi din state membre diferite?

2) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că se opune aplicării unei norme naționale similare celei prevăzute de articolul 33 din Legea [nr. 287/90], conform căreia cererea de despăgubire pentru încălcarea normelor comunitare și naționale referitoare la înțelegerile anticoncurențiale trebuie de asemenea să fie formulată de terți în fața unei alte instanțe decât cea în mod obișnuit competentă pentru cererile de aceeași valoare, generând astfel o majorare considerabilă a costurilor și o prelungire semnificativă a termenelor de judecată?

3) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că permite unor terți care au un interes juridic relevant să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de această dispoziție comunitară și să solicite despăgubirea pentru prejudiciul suferit atunci când există o legătură de cauzalitate între înțelegerea sau practica concertată și prejudiciu?

4) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că trebuie să se considere că termenul de prescripție pentru introducerea cererii de despăgubire întemeiată pe acest articol începe să curgă de la data la care înțelegerea sau practica concertată a fost pusă în aplicare sau începând de la data la care înțelegerea sau practica concertată a luat sfârșit?

5) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că instanța națională, atunci când realizează că despăgubirea care poate fi plătită în temeiul dreptului național este în oricare caz mai mică decât avantajul economic obținut de întreprinderea care a cauzat prejudiciul și care participă la înțelegerea sau la practica concertată interzisă, trebuie, de asemenea, să acorde din oficiu terțului prejudiciat daunele-interese cu caracter de sancțiune, necesare pentru a face ca prejudiciul indemnizabil să fie mai mare decât avantajul obținut de întreprindere, pentru a descuraja punerea în aplicare a unor înțelegeri sau practici concertate interzise de articolul 81 CE?”

22 Prin Ordonanța președintelui Curții din 28 septembrie 2004, cauzele C-295/04 - C-298/04 au fost conexe pentru buna desfășurare a procedurii scrise și orale, precum și în vederea pronunțării hotărârii.

Cu privire la admisibilitatea întrebărilor preliminare

Observațiile prezentate Curții

23 Assitalia susține, în primul rând, că prezentarea contextului de fapt și de drept care stă la baza întrebărilor preliminare este insuficient și ambiguu, astfel încât nu permite tuturor părților potențial interesate să își prezinte în mod adecvat observațiile în această privință, și nici Curții să furnizeze un răspuns util la întrebările menționate.

24 În al doilea rând, Assitalia susține că întrebările preliminare formulate de Giudice di pace di Bitonto sunt inadmisibile, în măsura în care acestea urmăresc interpretarea unei dispoziții a Tratatului CE care este în mod vădit inaplicabilă acțiunilor principale.

25 Astfel, înțelegerea în cauză în acțiunea principală ar fi produs efecte limitate la teritoriul italian și, prin urmare, nu ar fi cauzat un prejudiciu important comerțului între statele membre, în sensul articolului 81 CE (a se vedea, în special, Hotărârea din 21 ianuarie 1999, Bagnasco și alții, C-215/96 și C-216/96, Rec., p. I-135) Neaplicarea articolului 81 CE nu ar fi fost, de altfel, contestată în fața instanțelor naționale, iar decizia AGCM, întemeiată pe articolul 2 din Legea nr. 287/90, a rămas definitivă. În plus, articolul 1 alineatul (1) din Legea nr. 287/90 ar menționa că dispozițiile acesteia „se aplică înțelegerilor, abuzurilor de poziție dominantă sau concertărilor de întreprinderi care nu intră în domeniul de aplicare [...] al articolelor [81 CE] și/sau [82 CE] din regulamentele [...] sau actele comunitare cu efect normativ comparabil”.

Aprecierea Curții

26 Trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante, în cadrul cooperării dintre Curte și instanțele naționale, instituită prin articolul 234 CE, doar instanța națională sesizată cu un litigiu și care trebuie să își asume responsabilitatea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată are competența să aprecieze, ținând cont de particularitățile cauzei, atât necesitatea unei hotărâri preliminare, pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și relevanța întrebărilor pe care aceasta le adresează Curții. În consecință, întrucât întrebările preliminare adresate au ca obiect interpretarea dreptului comunitar, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe (a se vedea, în special, Hotărârea din 15 decembrie 1995, Bosman, C-415/93, Rec., p. I-4921, punctul 59, și Hotărârea din 10 noiembrie 2005, Arduino, C-35/316, Rec., p. I-9759, punctul 29).

27 Cu toate acestea, Curtea a indicat, de asemenea, că, în circumstanțe excepționale, este îndreptățită să analizeze condițiile în care este sesizată de instanța națională, cu scopul de a-și verifica propria competență (a se vedea, în acest sens, Hotărârea din 16 decembrie 1981, Foglia, 244/80, Rec., p. 3045, punctul 21). Curtea poate refuza să se pronunțe asupra unei întrebări preliminare adresate de o instanță națională numai dacă este evident că interpretarea solicitată a dreptului comunitar nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul acțiunii principale, atunci când problema este de natură ipotetică sau atunci când Curtea nu dispune de elementele de fapt sau de drept necesare pentru a răspunde în mod util întrebărilor care i-au fost adresate (a se vedea, în special, hotărârile citate anterior Bosman, punctul 61 și Arduino, punctul 30).

28 În prezenta cauză, nu este prezent niciunul din aceste cazuri.

29 În această privință, trebuie să se constate, pe de o parte, că decizia de trimitere, precum și observațiile scrise și orale au oferit Curții informații suficiente pentru a-i permite interpretarea normelor de drept comunitar cu privire la situația care face obiectul acțiunii principale (a se vedea, în special, Hotărârea din 3 martie 1994, Vaneetveld, C-316/93, Rec. p. I763, punctul 14, și Hotărârea din 21 septembrie 1999, Wijzenbeek, C-378/97, Rec., p. I-6207, punctul 21).

30 Pe de altă parte, contrar susținerilor Assitalia, nu este evident că interpretarea articolului 81 CE nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul acțiunii principale. Prin urmare, obiecția ridicată de Assitalia, întemeiată pe inaplicabilitatea acestui articol în cauzele din acțiunea principală nu are legătură cu admisibilitatea prezentelor cauze, ci privesc substanța primei întrebări.

31 Pe de altă parte, trebuie amintit că articolele 81 CE și 82 CE constituie dispoziții de ordine publică care trebuie aplicate din oficiu de instanțele naționale (a se vedea, în acest sens, Hotărârea din 1 iunie 1999, Eco Swiss, C-126/97, Rec., p. I-3055, punctele 39 și 40).

32 Rezultă că întrebările preliminare sunt admisibile.

Cu privire la prima întrebare în cauzele C-295/04 - C-298/04

33 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă o înțelegere sau o practică concertată precum cea în cauză în acțiunea principală, între societățile de asigurări, constând într-un schimb reciproc de informații care ar putea permite o majorare a primelor de asigurare RCA, nejustificată de condițiile pieței, care constituie o încălcare a normelor naționale privind protecția concurenței, poate de asemenea constitui o încălcare a articolului 81 CE, ținând seama în special de participarea la înțelegere sau la practica concertată a unor întreprinderi din state membre diferite.

Observațiile prezentate Curții

34 Assitalia propune Curții să răspundă că, având în vedere natura pur generală și instrumentală a întrebării, este imposibil să se furnizeze un răspuns util în legătură cu aplicarea articolului 81 CE.

35 Guvernul italian consideră că articolul 81 CE nu se aplică unei înțelegeri precum cea în cauză în acțiunea principală. Astfel, pentru ca un comportament anticoncurențial să intre sub incidența reglementării comunitare, ar trebui îndeplinite o serie de criterii, care ar depăși o simplă participare a unor întreprinderi din alte state membre.

36 Comisia Comunităților Europene susține că articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că acesta interzice o înțelegere sau o practică concertată între întreprinderi care restrânge concurența atunci când, pe baza unui ansamblu de elemente de drept sau de fapt, este posibil să se prevadă cu un grad de probabilitate suficient că înțelegerea sau practica concertată în cauză exercită o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială, asupra schimburilor comerciale dintre statele membre. Împrejurarea că anumite întreprinderi din alte state membre au participat la această înțelegere sau la această practică concertată nu ar constitui în sine un element suficient

pentru a concluziona că înțelegerea sau practica concertată exercită o astfel de influență asupra schimburilor comerciale dintre statele membre.

Aprecierea Curții

37 Trebuie să se constate de la început că, spre deosebire de cele susținute de Assitalia, această întrebare este suficient de precisă pentru a-i permite Curții să furnizeze un răspuns util instanței de trimitere.

38 În continuare, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante, dreptul comunitar și dreptul național al concurenței se aplică în paralel, dat fiind că acestea analizează practicile restrictive sub aspecte diferite. În timp ce articolele 81 CE și 82 CE le prezintă din perspectiva obstacolelor în calea comerțului dintre statele membre, legislațiile naționale, inspirate de considerații specifice fiecăreia dintre ele, analizează practicile restrictive numai în acest cadru (a se vedea, în special, Hotărârea din 13 februarie 1969, Wilhelm și alții, 14/68, Rec., p. 1, punctul 3, Hotărârea din 10 iulie 1980, Giry și Guerlain și alții, 253/78 și 1/79 - 3/79, Rec., p. 2327, punctul 15, și Hotărârea din 9 septembrie 2003, Milk Marque și National Farmers' Union, C-137/00, Rec., p. I-7975, punctul 61).

39 Trebuie amintit de asemenea că articolul 81 alineatul (1) CE și articolul 82 CE produc efecte directe în relațiile dintre particulari și creează drepturi în favoarea justițiabililor pe care instanțele naționale trebuie să le protejeze (a se vedea Hotărârea din 30 ianuarie 1974, BRT și SABAM, denumită „BRT I”, 127/73, Rec., p. 51, punctul 16, Hotărârea din 18 martie 1997, Guérin automobiles/Comisia, C-282/95 P, Rec., p. I-1503, punctul 39, și Hotărârea din 20 septembrie 2001, Courage și Crehan, C-453/99, Rec., p. I-6297, punctul 23) și că supremația dreptului comunitar impune ca orice dispoziție a unei legi naționale contrare unei norme comunitare, indiferent dacă este anterioară sau posterioară acesteia din urmă, să rămână neaplicată (a se vedea, în special, Hotărârea din 9 septembrie 2003, CIF, C-198/01, Rec., p. I-8055, punctul 48).

40 Totuși, astfel cum rezultă deja din formularea articolelor 81 CE și 82 CE, pentru ca regulile comunitare de concurență să se aplice unei înțelegeri sau unei practici abuzive, trebuie ca aceasta să fie susceptibilă să afecteze comerțul dintre statele membre.

41 Interpretarea și aplicarea acestei condiții privind efectele asupra comerțului dintre statele membre trebuie să aibă ca punct de plecare faptul că scopul său este acela de a stabili, în materie de reglementare a concurenței, granița dintre domeniul dreptului comunitar și cel al statelor membre. Astfel, intră sub incidența dreptului comunitar orice înțelegere sau practică susceptibile să afecteze comerțul dintre statele membre, într-un sens care ar putea aduce atingere realizării obiectivelor unei piețe unice între statele membre, în special prin segmentarea piețelor naționale sau prin modificarea structurii concurenței pe piața comună (a se vedea, în acest sens, Hotărârea din 31 mai 1979, Hugin/Comisia, 22/78, Rec., p. 1869, punctul 17, și Hotărârea din 25 octombrie 2001, Ambulanz Glöckner, C-475/99, Rec., p. I-8089, punctul 47).

42 Pentru a fi susceptibile să afecteze comerțul dintre statele membre, un acord, o decizie sau o practică trebuie, pe baza unui ansamblu de elemente obiective de drept și de fapt, să permită să se prevadă, cu un grad de probabilitate suficient, că pot exercita o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială, asupra fluxurilor comerciale dintre statele membre, într-un mod care ar putea împiedica realizarea unei piețe unice între statele membre (a se vedea Hotărârea din 11 iulie 1985, Remia și alții/Comisia, 42/84, Rec., p. 2545, punctul 22, și Hotărârea Ambulanz

Glöckner, citată anterior, punctul 48). În plus, trebuie ca această influență să nu fie neesențială (Hotărârea din 28 aprilie 1998, Javico, C-306/96, Rec., p. I- 1983, punctul 16).

43 Astfel, atingerea adusă schimburilor intracomunitare rezultă în general din reunirea mai multor factori care, luați separat, nu ar fi neapărat determinanți (a se vedea Hotărârea Bagnasco și alții, citată anterior, punctul 47, și Hotărârea din 29 aprilie 2004, British Sugar/Comisia, C-359/01 P, Rec., p. I-4933, punctul 27).

44 În această privință, este necesar, pe de o parte, să se constate, astfel cum a subliniat în mod corect avocatul general la punctul 37 din Concluziile sale, că simplul fapt că printre participanții la o înțelegere națională se numără și operatori din alte state membre este un element important în aprecierea care trebuie făcută, însă nu este determinant în sine pentru a se putea concluziona că este îndeplinită condiția privind efectele asupra comerțului dintre statele membre.

45 Pe de altă parte, faptul că o înțelegere are ca obiect doar comercializarea produselor într-un singur stat membru nu este suficient pentru a exclude posibilitatea afectării comerțului dintre statele membre (a se vedea Hotărârea din 11 iulie 1989, Belasco și alții/Comisia, 246/86, Rec., p. I-2117, punctul 33). Astfel, o înțelegere extinsă la întregul teritoriu al unui stat membru are ca efect, prin natura sa, consolidarea segmentărilor naționale ale pieței, creând astfel un obstacol în calea întrepătrunderii economice dorite de tratat (Hotărârea din 17 octombrie 1972, Vereniging van Cementhandelaren/Comisia, 8/72, Rec., p. 977, punctul 29, Hotărârea Remia și alții/Comisia, 42/84, Rec., p. 2545, punctul 22, Hotărârea din 18 iunie 1998, Comisia/Italia, citată anterior, punctul 48).

46 În plus, în materie de servicii, Curtea a hotărât deja că influența asupra fluxurilor comerciale dintre statele membre poate consta în faptul că activitățile în cauză sunt organizate în așa fel încât piața comună este compartimentată, iar libertatea de a presta servicii, care este unul din obiectivele tratatului, îngrădită (a se vedea Hotărârea din 4 mai 1988, Bodson, 30/87, Rec., p. 2479, punctul 24, și Hotărârea Ambulanz Glöckner, citată anterior, punctul 49).

47 Este de competența instanței naționale să verifice dacă, având în vedere caracteristicile pieței naționale în cauză, există un grad suficient de probabilitate că înțelegerea sau practica concertată în cauză în acțiunea principală poate exercita o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială asupra vânzării polițelor de asigurare RCA în statul membru în cauză de către operatori din alte state membre și dacă această influență nu este neesențială.

48 Totuși, Curtea, pronunțându-se asupra trimiterii preliminare, poate oferi, după caz, precizări destinate să orienteze instanța națională în interpretarea sa (a se vedea, în special, Hotărârea din 17 octombrie 2002, Payroll și alții, C-79/01, Rec., p. I-8923, punctul 29).

49 În această privință, trebuie amintit că, potrivit jurisprudenței Curții, în cazul unei piețe care permite prestări de servicii ale unor operatori din alte state membre, membrii unei înțelegeri naționale privind prețurile nu își pot păstra cota de piață pe care o protejează împotriva concurenței străine (a se vedea, în ceea ce privește importurile, Hotărârea Belasco și alții/Comisia, punctul 34, și Hotărârea British Sugar/Comisia, punctul 28, citate anterior).

50 Or, decizia de trimitere arată că AGCM a observat că piața polițelor de asigurare RCA prezintă importante bariere la intrare, care au fost introduse mai ales ca urmare a necesității de a institui o rețea eficientă de distribuție și o rețea de centre pentru plata despăgubirilor ca urmare a

accidentelor în întreaga Italie. Totuși, instanța de trimitere arată de asemenea că societățile de asigurări din alte state membre care își exercită activitățile în Italia au participat de asemenea la înțelegerea sancționată de AGCM. Prin urmare, se pare că piața în cauză permite prestările de servicii ale unor societăți de asigurări din alte state membre, deși barierele menționate fac mai dificilă prestarea acestor servicii.

51 În astfel de condiții, instanța de trimitere în special este cea competentă să examineze dacă doar existența înțelegerii sau a practicii concertate putea avea un efect disuasiv pentru societățile de asigurări din alte state membre fără activități în Italia, în special prin posibilitatea coordonării și stabilirii primelor de asigurare RCA la un nivel la care vânzarea unei astfel de asigurări de către aceste societăți nu ar fi rentabilă (a se vedea, în acest sens, Hotărârea British Sugar, citată anterior, punctele 29 și 30).

52 Prin urmare, trebuie să se răspundă la prima întrebare, în cauzele C-295/04 - C-298/04, că o înțelegere sau o practică concertată precum cea în cauză în acțiunile principale între societățile de asigurări, constând într-un schimb reciproc de informații care ar putea permite o majorare a primelor de asigurare RCA, nejustificată de condițiile pieței, care constituie o încălcare a normelor naționale privind protecția concurenței, poate de asemenea constitui o încălcare a articolului 81 CE dacă, ținând seama în special de caracteristicile pieței naționale în cauză, există un grad suficient de probabilitate că înțelegerea sau practica concertată în cauză ar putea exercita o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială asupra vânzărilor acestor polițe de asigurare în statul membru respectiv de către operatorii stabiliți în alte state membre și dacă această influență nu este nesemnificativă.

Cu privire la a doua întrebare în cauzele C-295/04 - C-297/04 și la a treia întrebare în cauza C-298/04

53 Prin intermediul acestei întrebări, care trebuie examinată înaintea celei de a doua întrebări din cauza C-298/04, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că orice persoană are dreptul să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de acest articol și, atunci când există o legătură de cauzalitate între aceasta și prejudiciul suferit, să solicite repararea prejudiciului menționat.

Observațiile prezentate Curții

54 Assitalia propune Curții să răspundă afirmativ, amintind totuși că, în lipsa unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să desemneze instanțele competente și să reglementeze modalitățile procedurale ale acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor de dreptul comunitar, cu condiția ca aceste modalități să respecte principiile echivalenței și efectivității (a se vedea Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 29).

55 Potrivit guvernului german și Comisiei, articolul 81 CE ar trebui interpretat în sensul că permite terților care au un interes juridic relevant să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de această dispoziție comunitară și să solicite despăgubirea pentru prejudiciul suferit în cazul în care există o legătură de cauzalitate între înțelegerea sau practica concertată și prejudiciu.

Aprecierea Curții

56 Este necesar în primul rând să se amintească faptul că articolului 81 alineatul (2) CE prevede nulitatea oricărui acord sau decizie interzise în temeiul articolului 81 CE.

57 Dintr-o jurisprudență constantă rezultă că această nulitate, care poate fi invocată de oricine, se impune instanței atunci când sunt îndeplinite condițiile de aplicare a articolului 81 alineatul (1) CE și când acordul în cauză nu poate justifica acordarea unei exceptări în temeiul articolului 81 alineatul (3) CE (a se vedea, cu privire la acest ultim punct, în special, Hotărârea din 9 iulie 1969, Portelange, 10/69, Rec., p. 309, punctul 10). Întrucât nulitatea prevăzută de articolul 81 alineatul (2) CE este absolută, un acord nul în temeiul acestei dispoziții nu produce efecte în raporturile dintre contractanți și nu este opozabil terților (a se vedea Hotărârea din 25 noiembrie 1971, Béguelin, 22/71, Rec., p. 949, punctul 29). În plus, aceasta poate afecta toate efectele, trecute sau viitoare, ale acordului sau ale deciziei în cauză (a se vedea Hotărârea din 6 februarie 1973, Brasserie de Haecht, 48/72, Rec., p. 77, punctul 26, și Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 22).

58 În plus, astfel cum s-a amintit la punctul 39 din prezenta hotărâre, articolul 81 alineatul (1) CE produce efecte directe în raporturile dintre particulari și creează pentru justițiabili drepturi pe care instanțele naționale trebuie să le protejeze.

59 Rezultă că orice persoană are dreptul să se prevaleze în justiție de încălcarea articolului 81 CE (a se vedea Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 24) și, prin urmare, să invoce nulitatea unei înțelegeri sau practici interzise de acest articol.

60 În continuare, în ceea ce privește posibilitatea de a solicita repararea prejudiciului cauzat de un contract sau de un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența, este necesar să se amintească faptul că deplina eficiență a articolului 81 CE și în special efectul util al interdicției enunțate la alineatul (1) al acestui articol ar fi contestate dacă nu ar exista posibilitatea oricărei persoane de a solicita repararea prejudiciului pe care i l-ar fi cauzat un contract sau un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența (a se vedea Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 26).

61 Rezultă că orice persoană are dreptul să solicite repararea prejudiciului suferit în cazul în care există o legătură de cauzalitate între prejudiciul menționat și o înțelegere sau o practică interzisă de articolul 81 CE.

62 În absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să desemneze instanțele competente și să stabilească modalitățile procedurale ale acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor ca urmare a efectului direct al dreptului comunitar, cu condiția ca aceste modalități să nu fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor acțiuni similare din dreptul intern (principiul echivalenței) și să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară (principiul efectivității) (a se vedea Hotărârea din 10 iulie 1997, Palmisani, C-261/95, Rec., p. I-4025, punctul 27, și Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 29).

63 Prin urmare, este necesar să se răspundă la a doua întrebare din cauzele C-295/04 - C-297/04 și la a treia întrebare din cauza C-298/04 că articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că orice persoană are dreptul să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de acest articol

și, în cazul în care există o legătură de cauzalitate între aceasta și prejudiciul suferit, să solicite repararea prejudiciului menționat.

64 În absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice a fiecărui stat membru să stabilească modalitățile de exercitare a acestui drept, inclusiv cele de aplicare a noțiunii de „legătură de cauzalitate”, cu condiția să fie respectate principiile echivalenței și eficacității.

Cu privire la a doua întrebare în cauza C-298/04

65 Prin intermediul acestei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că se opune unei norme naționale precum articolul 33 alineatul (2) din Legea nr. 287/90, conform căreia terții trebuie să introducă acțiunea în despăgubire pentru încălcarea normelor de concurență comunitare și naționale în fața unei alte instanțe decât cea în mod obișnuit competentă pentru acțiunile în despăgubire de aceeași valoare, generând astfel o majorare considerabilă a costurilor și o prelungire semnificativă a termenelor de judecată.

Observațiile prezentate Curții

66 Assitalia arată că articolul 33 alineatul (2) din Legea nr. 287/90 se aplică doar acțiunilor în despăgubire întemeiate pe încălcarea normelor naționale de protejare a concurenței și că, dimpotrivă, acțiunile în despăgubire întemeiate pe încălcarea articolelor 81 CE și 82 CE sunt, în absența unor dispoziții legale exprese, de competența instanței de drept comun.

67 Prin urmare, în lumina principiului autonomiei procedurale, în cazul în care instanței naționale i s-ar solicita să verifice respectarea principiilor echivalenței și efectivității cu privire la articolul 33 din Legea nr. 287/90, aceasta ar trebui să observe că situația juridică întemeiată pe dreptul comunitar este mai bine protejată, ținând seama de garanția dublului grad de jurisdicție, în raport cu cea bazată pe dreptul național.

68 Guvernul italian susține că atribuirea competenței de judecare a litigiilor în cauză rezultă exclusiv din organizarea judiciară a fiecăruia dintre statele membre, sub rezerva respectării principiilor echivalenței și efectivității.

69 Comisia susține că o reglementare națională care prevede norme de competență diferite pentru acțiunile civile întemeiate pe încălcarea normelor comunitare de concurență în raport cu cele aplicabile unor acțiuni similare din dreptul intern este compatibilă cu dreptul comunitar, atunci când primele nu sunt mai puțin favorabile decât celelalte și nu fac practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite particularilor de ordinea juridică comunitară.

Aprecierea Curții

70 În primul rând, în ceea ce privește aspectul dacă articolul 33 alineatul (2) din Legea nr. 287/90 se aplică doar acțiunilor în despăgubire întemeiate pe încălcarea regulilor naționale de concurență sau și acțiunilor în despăgubire întemeiate pe încălcarea articolelor 81 CE și 82 CE, nu este de competența Curții să interpreteze dreptul național și nici să examineze aplicarea acestuia în cazul din speță (a se vedea, în special, Hotărârea din 24 octombrie 1996, Dietz, C-435/93, Rec.,

p. I-5223, punctul 39, și Hotărârea din 19 ianuarie 2006, Bouanich, C-265/04, Rec., p. I-923, punctul 51).

71 În continuare, astfel cum rezultă de la punctul 62 din prezenta hotărâre, în absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să desemneze instanțele competente și să stabilească modalitățile procedurale ale acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor ca urmare a efectului direct al dreptului comunitar, cu condiția ca aceste modalități să nu fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor acțiuni similare din dreptul intern (principiul echivalenței) și să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară (principiul efectivității).

72 Prin urmare, este necesar să se răspundă la a doua întrebare din cauza C-298/04 că, în absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să desemneze instanțele competente să judece acțiuni în despăgubire întemeiate pe încălcarea regulilor comunitare de concurență și să stabilească modalitățile procedurale ale acestor acțiuni, cu condiția ca dispozițiile în cauză să nu fie mai puțin favorabile decât cele privind acțiunile în despăgubire întemeiate pe o încălcare a regulilor naționale de concurență și ca dispozițiile naționale respective să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea dreptului de a solicita repararea prejudiciului cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE.

Cu privire la a treia întrebare în cauzele C-295/04 - C-297/04 și la a patra întrebare în cauza C-298/04

73 Prin intermediul acestei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că acesta se opune unei norme naționale potrivit căreia termenul de prescripție pentru a solicita repararea unui prejudiciu cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE curge de la data la care a fost pusă în aplicare această înțelegere sau practică interzisă.

Observațiile prezentate Curții

74 Assitalia arată că, în temeiul principiului autonomiei procedurale, revine instanței naționale, în conformitate cu principiile echivalenței și efectivității, să stabilească, în lumina propriei sale ordini juridice, care sunt termenele de prescripție și modalitățile de aplicare ale acestora (a se vedea Hotărârea din 14 decembrie 1995, Peterbroeck, C-312/93, Rec., p. I-4599).

75 Guvernul italian susține că începând cu data la care înțelegerea a fost pus în aplicare este eficientă protecția împotriva efectelor negative care decurg din aceasta. Prin urmare, din acest moment curge termenul de prescripție al cererii de despăgubire întemeiată pe articolului 81 CE.

76 Comisia afirmă că, în absența unor dispoziții comunitare în materie, ordinea juridică a fiecărui stat membru este cea care reglementează aspectele precum curgerea termenului de prescripție pentru exercitarea acțiunilor întemeiate pe încălcarea normelor comunitare în materie de concurență, cu condiția ca acest termen să nu fie mai puțin favorabil decât cel aplicabil acțiunilor similare din dreptul intern și să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară.

Aprecierea Curții

77 Astfel cum s-a amintit la punctul 62 din prezenta hotărâre, în absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să stabilească modalitățile procedurale ale acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor ca urmare a efectului direct al dreptului comunitar, cu condiția ca aceste modalități să respecte principiile echivalenței și efectivității.

78 O normă națională în temeiul căreia termenul de prescripție pentru introducerea unei acțiuni în despăgubire curge de la data la care înțelegerea sau practica concertată a fost pusă în aplicare ar putea face practic imposibilă exercitarea dreptului de a solicita repararea prejudiciului cauzat de această înțelegere sau practică interzisă, în special dacă această normă națională prevede și un termen de prescripție scurt și dacă acest termen nu poate fi suspendat.

79 Într-o astfel de situație, în caz de încălcări continue sau repetate, nu este exclus ca termenul de prescripție să expire chiar înainte de încetarea încălcării, caz în care orice persoană care a suferit prejudicii după expirarea termenului de prescripție ar fi în imposibilitatea de a introduce o acțiune.

80 Este de competența instanței naționale să verifice dacă acesta este cazul normei naționale contestate în acțiunea principală.

81 Prin urmare, este necesar să se răspundă la a treia întrebare din cauzele C-295/04 - C-297/04 și la a patra întrebare din cauza C-298/04 că, în absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să stabilească un termen de prescripție pentru a solicita repararea unui prejudiciu cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE, cu condiția ca principiile echivalenței și efectivității să fie respectate.

82 În această privință, revine instanței naționale să verifice dacă o normă națională în temeiul căreia termenul de prescripție pentru a solicita repararea unui prejudiciu cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE curge de la data la care a fost pusă în aplicare această înțelegere sau practică interzisă, în special dacă această normă națională prevede și un termen de prescripție scurt iar acest termen nu poate fi suspendat, face practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea dreptului de a solicita repararea prejudiciului suferit.

Cu privire la a patra întrebare în cauzele C-295/04 - C-297/04 și la a cincea întrebare în cauza C-298/04

83 Prin intermediul acestei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că acesta impune instanțelor naționale obligația de a acorda daune-interese cu caracter de sancțiune, pentru ca despăgubirea să fie mai mare decât avantajul obținut de operatorul economic care a încălcat această dispoziție și să descurajeze astfel punerea în aplicare a unor înțelegeri sau practici interzise de aceasta.

Observațiile prezentate Curții

84 Assitalia susține că întrebarea privind recunoașterea unei despăgubiri cu caracter punitiv în favoarea terțului prejudiciat de un comportament anticoncurențial intră încă o dată în sfera de aplicare a principiului autonomiei procedurale. În măsura în care nu există nicio reglementare

comunitară în materie de despăgubiri cu caracter punitiv, revine ordinii juridice a fiecărui stat membru să stabilească criteriile care permit determinarea dimensiunii despăgubirii, de asemenea cu respectarea principiilor echivalenței și efectivității (a se vedea în special în acest sens, Hotărârea din 5 martie 1996, Brasserie du pêcheur și Factortame, C-46/93 și C-48/93, Rec., p. I-1029, punctele 89 și 90).

85 Guvernul italian susține că instituția despăgubirii cu caracter punitiv nu există în ordinea juridică italiană și nu este specifică rațiunii existenței instituției despăgubirii. Aceasta din urmă ar fi, de fapt, concepută ca o măsură de reparare a prejudiciului suferit și dovedit de victimă. Aceasta nu ar putea, în niciun caz, avea o funcție de sancțiune sau de represiune, o astfel de funcție intrând în sfera de aplicare a legii.

86 Guvernul german consideră că trebuie să se răspundă negativ la această întrebare.

87 Potrivit guvernului austriac, nu este necesar, pentru a garanta aplicarea articolului 81 CE, să se acorde din oficiu terților care au suferit un prejudiciu daune-interese cu caracter de sancțiune, îmbogățirea persoanei care a suferit un prejudiciu nefiind nici dorită, nici necesară. Majoritatea sistemelor juridice ale statelor membre nu ar atribui consecințe juridice de acest tip unei încălcări a articolului 81 alineatul (1) CE. Acestea ar prevedea mai degrabă drepturi în materie de despăgubire și de interdicție, ceea ce ar fi suficient pentru punerea efectivă în aplicare a articolului 81 CE.

88 Comisia consideră că, în absența unor dispoziții comunitare în materie, ordinea juridică a fiecărui stat membru este cea care guvernează aspecte precum repararea prejudiciului rezultat din încălcarea normelor comunitare în materie de concurență, cu condiția ca despăgubirea acordată pentru repararea prejudiciului într-un astfel de caz să nu fie mai puțin favorabilă pentru persoana prejudiciată decât despăgubirea pe care ar fi putut-o obține prin acțiuni similare de drept intern.

Aprecierea Curții

89 Astfel cum rezultă dintr-o jurisprudență constantă, instanțele naționale însărcinate, în cadrul competențelor lor, cu aplicarea dispozițiilor dreptului comunitar, sunt cele care trebuie să asigure efectul deplin al acestor norme și să protejeze drepturile pe care acestea le conferă particularilor (a se vedea, în special, Hotărârea din 9 martie 1978, Simmenthal, 106/77, Rec., p. 629, punctul 16, Hotărârea din 19 iunie 1990, Factortame și alții, C-213/89, Rec., p. I-2433, punctul 19, și Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 25).

90 Astfel cum s-a amintit la punctul 60 din prezenta hotărâre, deplina eficiență a articolului 81 CE și în special efectul util al interdicției enunțate la alineatul (1) al acestui articol ar fi contestate dacă nu ar exista posibilitatea oricărei persoane de a solicita repararea prejudiciului pe care i l-ar fi cauzat un contract sau un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența.

91 Un astfel de drept consolidează, de fapt, caracterul operațional al regulilor comunitare de concurență și este de natură să descurajeze acordurile sau practicile, adesea disimulate, susceptibile să restrângă sau să denatureze concurența. Din această perspectivă, acțiunile în despăgubire în fața instanțelor naționale sunt susceptibile să contribuie în mod esențial la menținerea unei concurențe efective în Comunitate (Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 27).

92 În ceea ce privește acordarea de daune-interese și o eventuală posibilitate de a acorda despăgubiri cu caracter de sancțiune, în absența unor dispoziții comunitare în materie, revine ordinii juridice a fiecărui stat membru să stabilească criteriile care permit determinarea întinderii reparației, cu condiția să fie respectate principiile echivalenței și eficacității.

93 În această privință, pe de o parte, potrivit principiului echivalenței, în cadrul acțiunilor întemeiate pe regulile comunitare de concurență trebuie să poată fi acordate daune-interese speciale, precum daunele-interese exemplare sau cu caracter punitiv, în cazul în care astfel de daune-interese pot fi acordate în cadrul unor acțiuni asemănătoare întemeiate pe dreptul intern (a se vedea, în acest sens, Hotărârea Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctul 90).

94 Totuși, potrivit unei jurisprudențe constante, dreptul comunitar nu împiedică instanțele naționale să se asigure că protecția drepturilor garantate de ordinea juridică comunitară nu generează îmbogățirea fără justă cauză a beneficiarilor (a se vedea, în special, Hotărârea din 4 octombrie 1979, Ireks-Arkady/Consiliul și Comisia, 238/78, Rec., p. 2955, punctul 14, Hotărârea din 21 septembrie 2000, Michailidis, C-441/98 și C-442/98, Rec., p. I-7145, punctul 31, și Hotărârea Courage și Crehan, citată anterior, punctul 30).

95 Pe de altă parte, din principiul efectivității și din dreptul oricărei persoane de a solicita repararea prejudiciului cauzat de un contract sau de un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența rezultă că persoanele care au suferit un prejudiciu trebuie să poată solicita repararea nu numai a prejudiciului real (*damnum emergens*), ci și a câștigului nerealizat (*lucrum cessans*), precum și plata unor dobânzi.

96 Astfel, în cazul încălcării dreptului comunitar, nu se poate admite excluderea totală a câștigului nerealizat din calculul prejudiciului reparabil, întrucât, în special în ceea ce privește litigiile de ordin economic sau comercial, o astfel de excludere totală a câștigului nerealizat ar face în fapt imposibilă repararea prejudiciului (a se vedea Hotărârea Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctul 87, și Hotărârea din 8 martie 2001, Metallgesellschaft și alții, C-397/98 și C-410/98, Rec., p. I-1727, punctul 91).

97 În ceea ce privește plata unor dobânzi, Curtea a amintit la punctul 31 din Hotărârea din 2 august 1993, Marshall (C-271/91, Rec., p. I-4367) că acordarea acestora, potrivit normelor naționale aplicabile, constituie o componentă indispensabilă a unei despăgubiri.

98 Prin urmare, este necesar să se răspundă la a patra întrebare din cauzele C-295/04 -C-297/04 și la a cincea întrebare din cauza C-298/04 că, în absența unor dispoziții comunitare în acest domeniu, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să stabilească criteriile care să permită determinarea întinderii reparației prejudiciului cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE, cu condiția ca principiile echivalenței și efectivității să fie respectate.

99 Prin urmare, pe de o parte, potrivit principiului echivalenței, dacă pot fi acordate daune-interese speciale, precum daunele-interese exemplare sau cu caracter punitiv în cadrul acțiunilor naționale asemănătoare acțiunilor întemeiate pe regulile comunitare de concurență, trebuie ca acestea să poată fi acordate și în cadrul acestor din urmă acțiuni. Totuși, dreptul comunitar nu împiedică instanțele naționale să se asigure că protecția drepturilor garantate de ordinea juridică comunitară nu generează o îmbogățire fără justă cauză a beneficiarilor.

100 Pe de altă parte, din principiul efectivității și din dreptul oricărui particular de a solicita repararea prejudiciului cauzat de un contract sau de un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența rezultă că persoanele care au suferit un prejudiciu trebuie să poată solicita repararea nu numai a prejudiciului real (*damnum emergens*), ci și a câștigului nerealizat (*lucrum cessans*), precum și plata unor dobânzi.

Cu privire la cheltuielile de judecată

101 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a treia) declară:

1) O înțelegere sau o practică concertată precum cea în cauză în acțiunile principale între societățile de asigurări, constând într-un schimb reciproc de informații care ar putea permite o majorare a primelor de asigurare obligatorie de răspundere civilă pentru accidente cauzate de autovehicule, nave și ciclomotoare, nejustificată de condițiile pieței, care constituie o încălcare a regulilor naționale privind protecția concurenței, poate de asemenea constitui o încălcare a articolului 81 CE dacă, ținând seama de caracteristicile pieței naționale în cauză, există un grad suficient de probabilitate că înțelegerea sau practica concertată în cauză poate exercita o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială, asupra vânzărilor acestor polițe de asigurare în statul membru vizat de către operatorii stabiliți în alte state membre și dacă această influență nu este nesemnificativă.

2) Articolul 81 CE trebuie interpretat în sensul că orice persoană are dreptul să invoce nulitatea unei înțelegeri sau a unei practici interzise de acest articol și, atunci când există o legătură de cauzalitate între aceasta și prejudiciul suferit, să solicite repararea prejudiciului menționat.

În absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice a fiecărui stat membru să stabilească modalitățile de exercitare a acestui drept, inclusiv cele de aplicare a noțiunii de „legătură de cauzalitate”, cu condiția să fie respectate principiile echivalenței și eficacității.

3) În absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să desemneze instanțele competente să judece acțiuni în despăgubire întemeiate pe încălcarea regulilor comunitare de concurență și să stabilească modalitățile procedurale ale acestor acțiuni, cu condiția ca dispozițiile în cauză să nu fie mai puțin favorabile decât cele privind acțiunile în despăgubire întemeiate pe o încălcare a regulilor naționale de concurență și ca dispozițiile naționale să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea dreptului de a solicita repararea prejudiciului cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE.

4) În absența unei reglementări comunitare în materie, revine ordinii juridice a fiecărui stat membru să stabilească termenul de prescripție pentru solicitarea reparării unui prejudiciu cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE, cu condiția să fie respectate principiile echivalenței și eficacității.

În această privință, revine instanței naționale să verifice dacă o normă națională în temeiul căreia termenul de prescripție pentru a solicita repararea unui prejudiciu cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE curge de la data la care a fost pusă în aplicare această înțelegere sau practică interzisă, în special dacă această normă națională prevede și un termen de prescripție scurt iar acest termen nu poate fi suspendat, face practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea dreptului de a solicita repararea prejudiciului suferit.

5) În absența unor dispoziții comunitare în acest domeniu, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru să stabilească criteriile care să permită determinarea întinderii reparației prejudiciului cauzat de o înțelegere sau de o practică interzisă de articolul 81 CE, cu condiția ca principiile echivalenței și eficacității să fie respectate.

Prin urmare, pe de o parte, potrivit principiului echivalenței, dacă pot fi acordate daune-interese speciale, precum daunele-interese exemplare sau cu caracter punitiv în cadrul acțiunilor naționale asemănătoare acțiunilor întemeiate pe regulile comunitare de concurență, trebuie ca acestea să poată fi acordate și în cadrul acestor din urmă acțiuni. Totuși, dreptul comunitar nu împiedică instanțele naționale să se asigure că protecția drepturilor garantate de ordinea juridică comunitară nu generează o îmbogățire fără justă cauză a beneficiarilor.

Pe de altă parte, din principiul efectivității și din dreptul oricărui particular de a solicita repararea prejudiciului cauzat de un contract sau de un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența rezultă că persoanele care au suferit un prejudiciu trebuie să poată solicita repararea nu numai a prejudiciului real (*damnum emergens*), ci și a câștigului nerealizat (*lucrum cessans*), precum și plata unor dobânzi.

Semnături